

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE TERMÉSZETI VISZONYAI.

E természeti kincsekben gazdag, területileg változatos vármegye természeti viszonyainak, hegyeinek, völgyeinek földtani alakulása, éghajlata, növényzete és állatvilága annyira érdekes és tanulságos, hogy alapos és minden részletében szakszerű áttanulmányozást érdemelne, holott a mi eddig történt, az vajmi kevés, noha az eddigi törekvések is figyelemre méltók.

Hegy- és vízrajzi, sőt meteorologiai és botanikai, úgy másrészt bányászati és erdészeti szempontból elég tájékozást nyújt az 1867-ben megjelent „Gömör-Kishont t. e. vármegye leírása”. Egyéb, a megye területén tett kutatások eredményét a következő kiválóbb művek foglalják magukba:

Bartholomaeides László: Comitatus Gömöriensis notitia. 1806—1808. — *Windisch*: Kurze Beschreibung des Königsberges stb. — *Adrian*: Aufnahme in Zipsen u. Gömör. Jahrb. der G. R. A. X. köt. — *Fábry* János: Rimaszombatviránya. 1858—9. — *Szontagh* Miklós: Adatok Gömörmegye ész.-nyug. részének természetrajzi viszonyaira. (Magy. orv. és term. vizsg. XI. Nagy gyűl.) — *Fábry* János: Gömörmegye viránya. 1867. — Dr. *Krenner* József: Dobsinai jégbarlang. 1874. — Dr. *Marczell* János: Nagyrőcze és környéke mohviránya. 1874. — Br. *Nyáry* Jenő: Aggteleki barlang, mint őskori temető. 1881. — *Kossuth* Lajos: Tanulmányok br. Nyáry Jenő idézett műve fölött. 1883. — Dr. *Lovassy* Sándor: Murányvölgy murány-nagyrőczei szakaszának földrajza. 1881. — Dr. *Lovassy* Sándor: Adatok Gömörmegye madár-faunájához. 1883. (M. Tud. Akad. Math. és Term. Tud. Közlemények XIII. 10. sz.) — Dr. *Lovassy* Sándor: Adalékok Gömörmegye madár-faunájának ismeretéhez. (U. ott. XXII. 6. sz.) 1887. — *Richter* Aladár: Két kirándulás Gömörben. (M. Növénytani Lapok.) 1887. decz. sz. — *Richter* Aladár: Adatok a Vepor-hegység és Fabova hegy-csoport flórájának megismertetéséhez. (M. Növ. Lapok.) 1888. 133. sz. — *Polónyi* Károly: Rozsnyó éghajlatának viszonyai. 1888. — *Fischer* Miklós: A dobsinai jégbarlang physikai magyarázata. (Kárpátgyes. Évkönyv. XV.) 1888. — *Siegmeth* Károly: Az aggteleki cseppkőbarlang. 1890. — *Münnich* Kálmán: Az aggteleki cseppkő-barlang felmérése és áttörése. 1891. (Kárp. egy. Évkönyv. XVIII.) — *Baksay* Dániel: Az aggteleki barlang.

*

A százbérczű Gömör-Kishont vármegyét jelentékeny hegységek koszorúja övezi. Nagyobb folyóvizei s ezek völgyelései aránytalanul tagolják szét. Észak-nyugaton, a Garam jobbparti részét az *Alacsony-Tátrához* tartozó hegység szegélyezi, mintegy 65 kilométernyi hosszúságban.

Nyugati határhegysége a Garam felső futásától, délnek, a vereskőmurány-tiszolci útvonal s a Rima mentén vonul az egymás mellé sorakozó, szerte terjeszkedő hegycsoportok tömege, a szomszéd megyékbe elágazó *Fabova-Vepor* hegyláncczal.

A Rima és Sajó keleti irányú folyásánál a kiszélesedett völgy déli oldalán nyúlik el a *Mátra* és *Cserhát* kiágazásaiból keletkezett dombvidék.

Irodalom.

Hegyrájsz.

A Sajó balpartjától keletre terül el az a dombvidék, melynek elágazásai jobbra Abaúj-Torna vármegyébe húzódnak és északon a Cseremosnyáig terjednek.

A Hernád felső folyásának déli oldalán elnyúló s egymás mellé csoportosult hegytömegek: a *Gömör-Szepesi Érczhegység*, a Sajóig és a Cseremosnyavölgyig.

Az északi határhegységekkel függnek össze a vármegye belső területén elágazó hegylánczok és alacsonyabb domborok, melyek egészen a Sajó és Rima folyóig nyúlnak el.

*

Az észak-nyugati határhegység.

Az Alacsony-Tátra hegylánczatától itt az *észak-nyugati határon végig vonuló hegység* gömöri részének a *Meszes* (Vapenicza 1692 m.) és az egész horizon fölött uralkodó *Királyhegy* (1943 m.) alkotja a csomópontját. Amaz *Verbovicza* (1517 m.), *Homolka* (1661 m.), *Zdjárszko* (1621 m.) s egyéb havasokkal a Garam-völgyre hirtelen lejt, míg túlsó oldalán Liptóban ágazik el.

A *Királyhegy-csoport*hoz tartoznak *Bednárka* (1521 m.), *Bartkova* (1748 m.), a *Sashegy* (1841 m.); maga a *Királyhegy* a *Királysziklával* (1693 m.) Liptó, Gömör és Szepes határszögletében végpontját alkotja. Délkeleti tövében a Garam, észak-keleti lejtőjén a Gölnicz, északi oldalán a Hernád, míg északnyugaton a fekete Vág fakad. Vereskőtől a *Királyhegyre* serpentin-út vezet.

Az alacsony-Tátrának a *Garam* szab határt, mely Telgárt fölött fakadván, mintegy 30 klmtrnyi sebes futása után Polomkán túl Zólyom vármegye területére lép. Folyásában jobbról felveszi a *sumjáczi* forrást, a *sas-hegyi*, *závadkai* és *polomkai*, balról a *vereskői* patakot és a kis *Garamot*.

Telgárt határában 3 konyhasós-alkalikus-vasas, Sumjácson, Pohorellán, Helpán és Polomkán vasas-hidegforrások bugyognak elő. Vízük fajsúlya csak valamivel nagyobb a tiszta vízénél.

Éghajlat.

Éghajlata a leghidegebb. Az évszakok időjárása sem fokozatos, sem normális. Dr. *Mauks* Károly évek során át végzett meteorológiai megfigyelései alapján megállapítja, hogy Vereskő évi közép-hőmérséke egyenlő Reikiavik átlagos megerőltetésével. Szerinte 1864-ben a január havi hő maximuma +2 R.^o, minimuma -25 R.^o; a júliusi temperatura 5 és 19 R.^o közt ingadozott. Ugyanez év folytán 132 derült, 87 esős, 35 havas napot észlelt. Széles nap volt 175, viharos 24. Menyörgés egész éven át csak 7-szer fordult elő. 1837 július 25-éről feljegyezték, hogy erősen havazott, 1857 július 14-én -6 C.^o fagy volt. A Garam-völgyön sokszor még júliusban fűtenek. A lakosok némely évben a korán beálló fagy és hó miatt alig bírják burgonyatermeszüket behordani. A légnyomást illetőleg — adataink szerint — Sumjácra (890 m.) vonatkozólag 1888 és 1889-ből a következőket idézhetjük.

A barométer közép-állása 683·5^{mm}. Maximalis légnyomás 1889 nov. 21-én 700·3^{mm}, minimalis február 9-én 661·6^{mm}. Ugyanakkor a hőmérsék maximuma: július 12-én 26·6 C.^o, minimuma január 6-án -16·0 C.^o, míg 1880-ban január 2-án -21·4 C.^o. A csapadék összege ugyanazon évben 896^{mm}, még pedig hóval 55, jéggel 3, viharral 56 napon. Az uralkodó szelek közül nyugati 191, keleti 161 napon észleltettek.

Alapkőzet.

Az egész határhegység alapkőzete a *csillámpala*, mely Zólyom felé a Garam balpartjára is, egész a Fabováig és Hudákováig terjed. A völgy alsó részében az *agyagpala* nyúlik el. Csupasz sziklák ritkábban fordulnak elő. Leghatalmasabb a *Király-Szikla*. Szétszórva hevernek a különben köves talajon a *vándorkövek*, melyeket rendszeren sűrű bokrok rejtene el. Néhol a *gránit* és a *gneisz* tör elő. E kitörés folyamatának következménye az a jelenség, hogy némely helyen a *mész-* és *pala-képletek* emelkednek ki a felületre. Telgárt mellett *melafir* is van. Az agyagpala-képződményt délről már a *triasz-mész* határolja.

Növényvilág.

A lejtők alsó részén gyepmezőkkel váltakozó bükkösök, de leginkább fenyvesek, még feljebb a *gyalog-fenyő* és egyéb cserjék csoportjai terülnek el, míg a fák vegetációját a *Királyhegyen* a *törpe fenyő* (*Pinus pumilio*) zárja be. A tetőket sűrű moh- és sásfélék takarják, mely között az izlandi zuzmó (*Cetraria islandica*), *Tuncus trifidus*, *Sesleria coerulea*, *Poa alpina* rejtőzik. Flórájára nézve jellegzők még: a *Geum montanum*, *Mnium Mutellina*, *Herbichia carpathica*, *Soldanella*, *Homogyne*, *Campanula alpina* és *C. Scheuchzeri*,

úgyszintén az *Anemone alpina*, *Rhodiola rosea*, *Calluna vulgaris*, *Sempervivum montanum*, *Lycopodium Selago*.

A termő talajon, a völgyben, a réteket a *Gladiolus imbricatus*, többféle *Campanula* és *Primula* díszíti s a csermelyek mellett a *Petasites officinalis* található óriási leveleivel.

Gazdasági növényei közül a burgonya, zab, káposzta, fehér-répa terem meg; saláta ritkán sikerül, borsó, bab csak zöldjében használható.

Gyümölcsfa egyáltalában érett termést nem hoz.

E vidék vad-állománya bőséges. Barna medvék, őzek, szarvasok, vad-disznók kedves tanyája. Terítékre ritkán kerül a hiúz, a borz, a nyest; de

Állatvilág

A MURÁNYI VÖLGY.

annál bővebben a nyúl. A marmotát a Királyhegy déli oldalára nemrég telepítették. Farkas alig akad, de a róka felkeresi az emberlakta helyeket is. A mókus és pele nem ritka. A szarvasmarha bő legelőt talál; a kistermetű hegyi-lovat teherhordásra használják. Elterjedt a júhtenyésztés; kecskét azonban ritkán tartanak.

Madárvilágából, melyet *Antóni* Károly és Dr. *Lovassy* Sándor szakszerűen átkutattak, kiemelendők: az *Aquila naevia* és *fulva*, sőt a *Clanga* is, *Astur palumbarius*, *Falco peregrinus*, *Nyctale dasypus*, *Buteo vulgaris*, *Bubo maximus*, *Surnia nisoria*, *Syrnium uralense* (ritkán), *Loxia curvirostra*, *Anthus aquaticus*, *Ruticilla tithys* (Királyhegy), *Troglodites parvulus*, *Regulus cristatus*, *Nucifraga caryocatactes*, *Corvus corax* és *Alcedo ispida*, ide is ellátogat, *Picus martius* és *Tetrao urogallus* a Királyhegy erdeiben.

A Garam mellékén megjelennek még: az *Ardea purpurea* és *minuta*, *Anser cinereus*, *Anas querquedula*, *Mergus merganser* és néha az *Eudytes arcticus*.

A kígyók közül a keresztes vipera és néhány *sikló*-faj; a hüllők közt a a foltos-szalamandra érdemel említést.

Halfaunája korlátolt. Legkeresettebb a pisztráng. Egyéb tekintetben állatvilága még nincs átkutatva.

A nyugati
határhegység.

Annak a kiterjedt hegylánczatnak, mely *Osztroszki-Vepor* név alatt ismeretes, csak egyik része tartozik ide. A Garam-völgytől délfelé vonuló s a megye nyugati határától a vereskő-murány-tiszolezi útvonal és Rima-völgyéig húzódó hegycsoportok alkotják a megye *nyugati határhegységét* mintegy 20 kilométernyi hosszúságban.

E határhegység két csoportba osztható, ú. m.: a *Fabova* és *Vepor* hegységre, melyeket azonban Tiszolecznál a Furmanecz-völgye látszik elválasztani egymástól.

Az északi csoport tömegébe Vereskőnél a *Trsztyano*, Muránynál a *Rdzavo* völgye mélyen nyúlik bele. Murányi széléit és a *Kis-* és *Nagy-Sztoski* a *Klyak* csúcsal (1338 m.) meredek sziklafalak szegélyezik. Délkeleti részén kimagaslik a hatalmas *Murányi fensík*, mely a Várhegytől (938 m.) északon a Nagyréttel hullámosan a Garam felé lejt. A Várhegytől a Javorina hágióig terjed a *Szoroskő* (Teszna Szkala) nevű mészsiklafal. Nyugaton emelkedik ki a *Kis-* és *Nagy-Czigány* (1227 m.) s ezen túl a *Csernák* (1193 m.), a *Szkalka* (1378 m.). Délre a *Vonjácza* (1090 m.), végre a *Fabova* (1441 m.) határesúcs.

A másik csoportot a murányi hegységtől a Furmanecz-völgyön és az Ördöghegyen átvonuló út választja el. Kimagasló pontjai: *Kosztelní* (1021 m.), *Javorina* (972 m.), *Zdjar* (880 m.), *Polana* (848 m.) és maga a *Vepor* (1290 m.) lejtős hátú határesúcsa. E hegyvidék számos forrást táplál. Délfelé jóval alacsonyabb tetők csoportosúlnak. Csupán a klenóczi *Osztra* (1012 m.), a tiszolezi *Várhegy* (Hradova 893 m.) és a *Szinecz* (916 m.) emelkedik ki közülök, a többi a völgy felé lankásan lejt.

A kis Rimától (Rimócza) a Gortváig terjedő alacsony dombvidéknek egyes pontjai alig 300—500 m.-re emelkednek ki. Köztük a *Bucsony* (519 m.) a legmagasabb.

E hegység számos pataknak és csermelynek a forrását rejtí magába. Közülök néhány a *Murányba* ömlik. A Rima eredetileg az Ezüst (Szrteberni) és a Djel tövén fakadó *Furmanecz*ből kapja a vizét és tulajdonképen a Vepor táján több apró csermelyből képződő és Klenócz mellett lefutó patak a valódi Rima, mely azután Rimabányánál a *Kis-Rimával* (Rimócza) egyesül s ezután csak a Felednél beömlő *Gortrával* növekszik, hogy keleti futásában a *Sajóval* egyesüljön. A Rima középfolyásában temérdek kavicsot és homokot szállít az egyre táguló völgybe. Számos, szénsavas-vízben gazdag forrása közül a *tiszolezi* szénsavas-sósföldes savanyúvíz a legkiválóbb; azután a földes tartalmú *zsaluzsányi*, *pongyeloki* és *osgyáni*, a vasasföldes *jelenéi*, *mastinczi*, *kokovai*, a konyhasós-vasas-földes *rimabrézói* és a konyhasós-égyvényes-földes *szuhai* hidegvízi források.

Éghajlat.

Megbízható adatok hiányában a nyugati határhegység éghajlati viszonyai részletesen nem tárgyalhatók és e tekintetben csupán e sorok írójának megfigyelései és a vegetáció nyújthatnak némi tájékozást. Mint a Garam-völgyön, úgy itt is: a murányi fensíkon, egyaránt hideg az éghajlat s ép oly hosszú a tél és rövid a nyár.

1887 júl. 7-én Podsztoskin d. u. 1^h árnyékban 15 C°; 8-án Sztudnyán (1243 m.), r. 5^h 4 C° tiszta derült időben; a Szpuzló-völgyben r. 7^h már 10 C° fokot mutatott a hőmérő. Május végén fakad a lombozat s a fenyvesek zárt hajlásai még hóval telvék. Nem ritkán június végén is nyoma van itt a hónap. Alább jóval enyhébb a vidék. A Fabova és a Vepor tetői még fehérlenek, de a klenócziak rendszeren május első felében hajtják ki marháikat hegyi szállásukra. Ez a hegyi atmozfera Szineczig tart. A Rima völgyének tágultával enyhébbé válik az éghajlat. Völgyi légáramok csaknem állandók. Még szélecsendben is meglebben a fák lombja.

Alapkőzetek.

Geologiai tekintetben a megyének ez a része fölötté változatos. A Garam-völgy alsó táján a *Csillámpala* egészen a Fabováig nyúlik; majd a zólyomi határtól a Garam forrásán túl, keskeny szalagként, az *Agyagpala* vonul végig. Ugyanazon irányban terjed el Tiszolecz határától észak felé — de Vereskőnél keskenyedve — a *Triasmész*, mely az egész murányi fensíkot foglalja el. Nyugati beszögélése merő *Gneisz*, helyenként nagyobb csillámlemezekkel; Tiszolecz és Fűrész közt a *Csillámpala*, Hacsavánál a Gránit torkollik a Gneisz

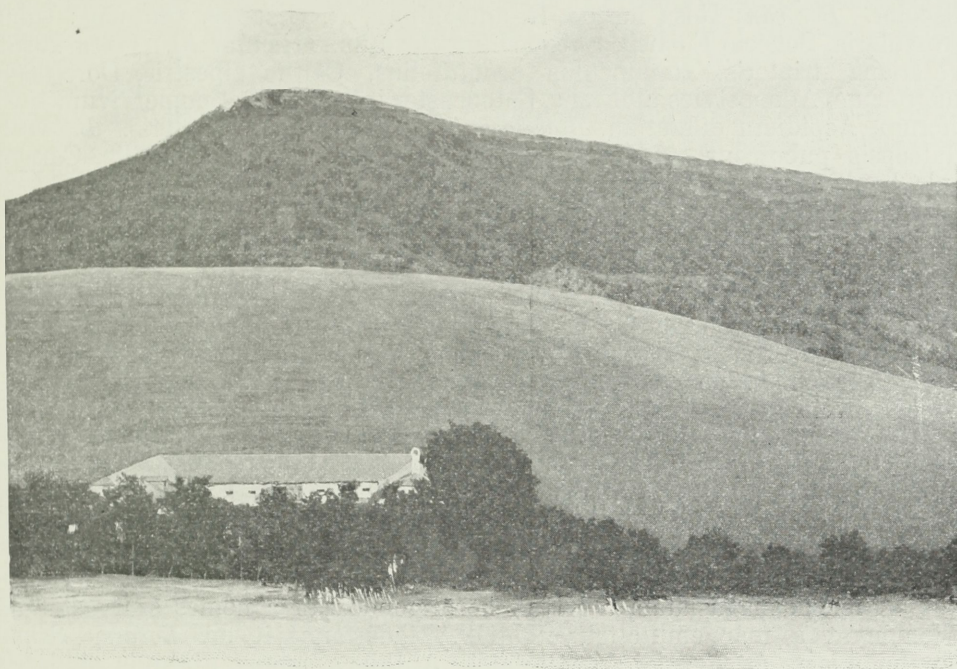
tömegébe. Nyustya fölött Pribóczig ismét a *Csillámpala* lépi át a Rima völgyét és a *Gneisz* délfelől határolja.

A Csillámpalába öblözik Rimóczánál a *Lősz*, mely a Rima mentén a Gortva völgyéig terjed. E képlet foglalja magában azt a kiaknázhatatlan *agyagtelepet*, mely Mastinceznál Nógrádba lép át.

Az egész *Lősz-területet* középen a Szuha-patak völgye metszi hosszában, eruptív kőzettel, mely még Kisgömöri és Balogfala határában is előfordul.

A Rima-völgy ágyát, a vízhatlan agyagon, a vastag homok- és kavicsréteg alkotja, s felül 0·5—2·5 m. vastagságú termőföld borítja, mely a balparton dúsan termő szántókra alkalmas.

Tiszolcz határában előfordul az őregszemű *fehémárvány*. Nyustyánál a zsirkövet gyárilag dolgozzák fel. Kisebb-nagyobb kvarcudarabokat hőm-

A POGÁNYVÁRI VULKANIKUS HEGY AJNÁCSKÖNÉL.

pölyögtet a Rima vize s a kavics és homok is jobbára kvarczból áll. Haesaván újabban magnesit-pörkölőket állítottak.

E terület *növényzete* szerfölött különböző. A murányi hegységnek, Fabováig terjedő fenyvessel borított fensíkján, alhavas-táji jellege van. *Fabován*: *Arabis Halleri*, *Viola biflora*. *Klyak* körül: *Swertia perennis*, *Dryas octopetala*, *Toffeldia calyculata*, *Saxifraga caesia*. *Dudlavkán*: *Pyrola uniflora*, *Saxifraga tridactyles* és *S. Aizoon*, *Bellidiastrum Michellii*, *Hippochaeris uniflora*, *Potentilla aurea*, *Delphinium elatum*. *Sztudnyán*: *Veratrum Lobelianum*. *Sztoskin*: *Goodyera repens*, *Aconitum variegatum*, *Dipsacus pilosus*. Az egész fensík oly gazdag a növényzetben, hogy Gömörmegye botanikus kertjének mondható. A *Várhegyen* és a mészsíklák hasadékaiban, ez egyetlen helyen a *Daphne arbuscula* (*Rosalia arbuscula* Al. Richter). A *Nagyréten* számos *Crocus*-faj tarkállik. Az alsóbb lejtőkön a *Nyíhová*n és *Csernákován*: *Viola lutea*, *Rosa alpina*, *Luzula cuprea*, különféle *Potentilla*, *Hieracium*, *Gentiana* fajok.

Növényvilág.

Tiszolcz vidékének flóráját az itt találkozó földtani képződmények (mészkő, agyagpala, gneisz, gránit) teszik annyira változatossá. Itt hírmondónak még néhány szál tiszafa is maradt, melyből itt egykor egész erdők voltak. Legdúsabb a mészhegyi (Vönjácza) virágoskert. Hradovának Furmanecz-völgyi oldalán még az alhavasí fajok pompáznak: *Atragena alpina*,

Phyteuma orbiculare, *Selaginella helvetica*, *Sedum telephium*. A *Várhegyen* (Hradova) *Cytisus ciliatus*, *Orobancha cariphyllacea*, *Euphorbia polychroma*, *Erysimum pannonicum*, *Phaegopteris robertiana* (Richter Al.) *Pyrus Aria*, *Asperula odorata*, *Gentiana cruciata*; valamint a bükkesben *Lecidella eutroleuca*, *Corhallorhiza innata*, *Spiraea crenata*, *Calamintha alpina*, *Cytisus ciliatus*, *Padus mahaleb*, *Saxifraga adscendens*, *Fumaria hygrometrica*, *Alsine laricifolia*, *Plathanthera chloranta*, *Hieracium Tatraye*, *Centaurea axillaris*, *Aconitum moldavicum*. A Vepor-hegységhez tartozó többi területét is többnyire lombos erdők és szántóföldek fedik.

Hegyi flórájára jellegzőbbek: *Diván*: *Spiraea Aruncus*, *Lychnis dioica*, *Cyperus fuscus*, *Carduus personata*. *Nablaton*: *Pedicularis palustris*, *Botrychium Lunaria*, *Sphagnum acutifolium*. *Osztrán*: *Hippochoeris maculata*, *Vaccinium Myrtillus*, *Digitalis ambigua*, *Hieracium boreale*. *Polanán*: *Rubus discolor*. *Borován*: *Rosa incana*, *R. umbellifera*, *R. Gizellae*. *Oltárnon*: *Ribes grossularia*, *Senecio Fuchsii*, *Lycopodium clavatum*. (Richter Al.) *Vepor* körül: *Valeriana tripteris*, *Ranunculus aconitifolius*, *Caltha alpestris*, *Doronicum austriacum*, *Adonostyles albifrons*, *Cotoneaster integerrima*, *Sempervivum soboliferum*, *Aspidium dilatatum*. *Rásztocsón*: *Asplenium Dryopteris*. *Babinán*: *Galeopsis pubescens*, *Anthemis nobilis*. *Szineczen*: *Achillea nobilis*, *Campanula bononensis*, *C. Trachelium*, *Verbascum nigrum*, *Silene nutans*, (var. *infracta*), *Polygonatum verticillatum*, mindenütt a hegyi kultúrával (rozsa, zab, árpa, burgonya), jól gondozott erdőséggel (bükk-, szil-, gyertyán-, juharok, nyírfa) és gazdag legelőkkel.

Az alsó szakasz (Rimócztól Gortva-völgyig) kiválóbb növényalakjai közül: *Digitalis grandiflora*, *Euphrasia officinalis*, *Anemone ranunculoides*, *A. nemorosa*, *Scylla bifolia*, *Chrysosplenium alternifolium*, *Androsace elongata*, *Adenophora svaveolens* (Pongyelok), *Cytisus ochroleuca*, (Kisgömör), *Orchis morio* és *O. fusca*, *Adoxa moschatellina* (Majsa-völgy), *Valerianella dentata*, *Melittis Melissophyllum*, *Thalictrum aquilegifolium* és számos egyéb, a hegyi flórából ide szakadt növényfaj. A lombos erdőkben előfordulnak a nyír-, gyertyán-, szil-, juharfák, vadkörte és vadalma, mogyorófa, kecskerágó, kökény, zelnice, málna, szeder, vadrózsa. A gyümölcsfa-termesztés Muránytól az egész Rima-völgyön virágzó. Rimaszombat vidékén legjobban díszlenek a szilvafafélék.

Állatvilág.

A felsők magaslatán, a Klyak körül gondozzák a nemes szarvast. Vadállományát a már említettek alkotják. Madárfaunáját dr. Lovassy Sándor tanulmányozta át. Kiválóbb madárfajok: *Anthus arboreus*, *Ficedula sibilatrix*, *Turdus viscivorus*, *T. musicus*; a fenyvesekben *Tetrao tetrix*, *T. bonasia*, *Buteo vulgaris*, *Sztudnyán*: *Columba palumbus*, *Nucifraga caryocatactes*; *Klyak* környékén: *Certhia familiaris*, *Turdus torquatus*, *Parus cristatus*, *Lopusznó* táján *Tetrao urogallus*, *Picus martius*, *P. tridactylus*, a *Várhegy* körül: *Accentor modularis*, *Sylvia atricapilla*, *Ficedula rufa*, *Caprimulgus europaeus*, *Picus canus*.

A közép szakaszon (Veporhegy-csoport) az állatvilág csak részben azonos. Itt a lomboserdőkön és a lejtőkön gyakori a róka, de a farkas kipusztult. Ritka a vadmacska, a borz. A fák oduiban fészkel a pele, a mókus. Van elég őz és nyúl. A szarvasmarhának és a juhnyájának a hegyi legelők bő táplálékot adnak; kecskét keveset tartanak. A madarak közül megemlítesre méltók: *Tichodroma muraria* Tiszleczon (észl. Terray István), *Bubo maximus*, *Syrnium Aluco*, *Otus vulgaris*, *Strix flammea*, *Circus aeruginosus*, *Astur palumbarius*, *A. nisus*, *Falco tinnunculus*, *Columba turtur*; varjak, szarka, szajkó, *Coracias garrula* már az alsó szakaszban is gyakoriak. A seregély Rimaszombat vidékén márczius második felében jelenik meg. A költözőkódók vonulása, nyolcz évi megfigyelés szerint, Rimaszombat határában a következő: *Columba oenas* márcz. (III.) 3—20, *Ardea stellaris* III. 25—IV. 15, *Ciconia alba* III. 22—IV. 20, *Scelopux rusticola* III. 3—28, távozása IX. 15—X. 3, *Anser cinereus* III. 17—28, *Anas boschas* III. 21—IV. 21, *Fulica atra* III. 23—IV. 6, *Vanellus cristatus* III. 14—31, *Crex pratensis* V. 1—20, *Sterna hirundo* megjelent 1893. V. 18, *Cotarnix dactylisonans* V. 2—16, *Cuculus canorus* IV. 14—V. 8, *Picus medius* III. 23—IV. 15, *Oriolus galbula* III. 28—IV. 12, *Motacilla alba* III. 15—28, *Sylvia philomela* IV. 7—19, *Sylvia*

phoenocurus III. 3—IV. 10, Hirundo urbica III. 16—IV. 17, távozott VIII. 27—IX. 12. Télen ellátogat a Rima középfolyásáig a Bombycilla garrula, Turdus viscivorus, T. pilaris, Colymbus cristatus Likéren fogtak, Otis tarda 1890 jan. 30-án Osgyán vidékére tévedt.

A hüllők, a kétlakiak és a halak faunája még nincs kellőleg átvizsgálva. Előfordúl azonban a fürge és a zöldgyík, a keresztes vipera (Klyak körül e sorok írója 4 példányt fogott). Magasabb hegyek közt él a Salamandra maculata, az alsóbb Rima völgyén a Triton cristatus. A pisztráng hegyi patakokban bőven, a fejeshal (Cottus gobio) a tiszolczi Rímában, pontyok gyakoriak, az orsóhal ritka.

A rovarvilágból kiválóbbak: Melolontha fullo, Oryctes nasicornis, számos Cetonia, Lucanus cervus, Lampyrus noctiluca, Necrophorus vespillo, Hydrophilus piceus, Dityscus marginalis, szép Carabusok, Cicindellák, Lytta vesicatoria, kárttevő ormányos bogarak, szúk, Cerambyx heros, Aromia moschata. Ragyogó lepkék a felső szakaszban: Doritis Apollo (Tiszolcz), Papilio Hipparchia-, Apatura-, Argynnis-fajok, Acherontia Atropos, Smerinthus, Sphynx-fajok, Catocala fraxini (ritka), Gastropacha-, Liparis-, Carpocapsa-, Tinea-fajok. A méhészet hanyatlóban. A darazsak, hangyák fenyesekben, Sirex gigas, Cynips, Ichneumon stb. A két- és egyenes szárnyúak közül az Odontura denticauda érdemel említést, mely 1890 május végén rengeteg mennyiségben jelent meg Jánosi, Rimaszombat és Osgyán határában és a Mantis religiosa. A félszárnyúak bőven vannak képviselve a Cimex-fajokban; az állóvizekben a Hydrometra, a növényleveleken az Aphis-fajok élődnek.

Egyéb alsófokú állatok közül megemlíthetők: a változatos Epeira-fajok, Apus Canceriformis (kivált nyári eső után tócsákban), Scolopendra forficata, Helix-fajok, Limnaeus stagnalis, Planorbis corneus, Unio pictorum.

*

A Mátra és Cserhát kiágazásai a megyének zeg-zugos déli részén a Gortva-völgy (fülek-feledi vasút) és a Rima alsó folyása közt terülnek el és *déli dombozat* néven foglalhatók össze. Csomópontjuk Ajnácskő vidékére esik; ezért *Ajnácskői hegyecsoport* neve alá is foglalhatók. Nagyrészüik kúpos *vulkáni* eredetű. Kiválóbb csúcsai: *Ragács* (537 m.), *Pogányvár* (580 m.), *Bénai* hegy (466 m.), *Bükk* (352 m.), *Hegyeskő* (467 m.), *Serkei várhegy* (378 m.); kelet felé *Vösdobor* (395 m.). A Rima-völgy felől Darnyánál a dombozatot a Macskás-patak völgye tagolja ketté s a megye határán a Hangony-völgye zárja be.

A déli dombozat.

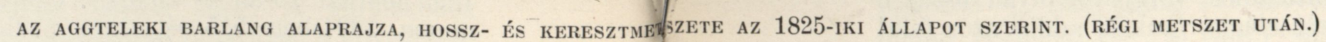
A Rima táguló völgyön halad. Útjában jobbról a *dusai*, majd a Gortva és Macskás-patakot s több kisebb csermelyt vesz fel és Lénártfalván alól (155 m.), a Sajóba ömlik. A megyében fakadó, de a szomszéd megyékbe lépő patakok és csermelyek jelentéktelenek.

Ásványvizei közül legfontosabb a *várgedei*, mely szénsavas-vasas-földes. Gazdag forrásvíze, mely bár újabban vegyelemezve nincs, századok óta gyógyító fürdőül szolgál. Közeliében még néhány ásványvíz-forrás fordul elő: a vasas-földes háromforrású *Pócsevicsze*, a szénsavas *gortvakisfaludi*, *bizófa'vi*, a konyhasós-földes-vasas *sídi*. Az *ajnácskői* fürdőnek egykor gazdag vasas-szénsavas vize elapadt.

Ez a vidék a megye legmelegebb része. Húsz évi megfigyelés alapján az utóbbi tíz évről egybevetett adatok Rimaszombatra nézve a következők: 1886—1895-ben a légnyomás középértéke 742·9 $\frac{mm}{m}$. Maximuma 1889 december 27: 762·1 $\frac{mm}{m}$. Minimuma 1890 november 24: 718·1 $\frac{mm}{m}$. A tíz év közép-hőmérséke 8·5 C.^o; maximuma 1892 augusztus 19-én 37·2 C.^o; minimuma 1895 február 18-án — 25·5 C.^o. Csapadék maximuma 1891-ben 832 $\frac{mm}{m}$, minimuma 1894-ben 515 $\frac{mm}{m}$, még pedig esővel 1891-ben 130, 1892-ben hóval 30, jéggel 1890-ben és 91-ben és 95-ben 4—4, zivatar és vihar legtöbbször 1886-ban 120 nap; esővel legkevesebb 1895-ben 104, hóval 1893-ban 20, jéggel 1889 és 1892-ben 0, viharos nap 1888-ban 23. Uralkodó szelek 1891-ben N. W. 141, 1894-ben S. W. 177, szélesend 1890-ben 618, 1886-ban 345 észlelési időben. Enyhíti a nyári meleget a tartós légáram. S míg a phaeonologiai adatok szerint a korán fejlődő növények közül a mogorófa, a szattyú már februárban, az égerfa, a kököresin, a tüdőfű sokszor márczius első felé-

Éghajlat.

úgy a régén ismert, valamint az 1825^{dik} Eszterházi felfedezett s azonnal felmért Üregében

ben nyílnak, a gyümölcsfák rendszerint április második felében virágzanak. Jól megterem itt a búza, kukorica, szőlő, dinnye.

Alapkőzet.

A megyének ez a területe *geológiai* tekintetben is elüt a többitől. Míg ugyanis a lapályos alsó Rima völgyén neogén, negyedkori és áradmányi képződmények alkotják a termő talajt, addig e dombvidék főjellegét az ajnácskői hegycsoport *vulkáni* formációjától nyeri. Alapkőzete a *bazalt*, oszlopos, szivacsos és törmelék-alakban; a *trachit* többféle változatban és a különféle *habkő*-conglomerátok; helyenként az Apakének nevezett neogén homok és homokkő tolakodik fel. A Pogányvár lapos teteje, megnyúlt köralakú 6—7 méter magas bazaltpárkányzattal, egykor hatalmas vulkáni kráter volt. Nagyobb vulkánképződésű területet alkot a Gortva-völgy felső részében Almágytól Várgedéig és a Hangony-patak mellett a két Hangony és Szent-Simony határait. A Ragács szintén bazalt, tetején vörös salakos láva nyomaival, tövén homok és agyagüledékkel. Itt a vízmosságokból (csontárók) kerülnek ki az őselefánt s egyéb diluviális korban élt ősállatok kövült csontjai. Az ajnácskői várhegy is bazaltból áll. Meztelen sziklák csak gyéren láthatók. Az egész dombozatot termőföldréteg fedi.

Növényvilág.

A talajviszonyok megfelelnek a *növényélet* feltételeinek. Lombos erdei-
ben a tölgyek az uralkodók, közben nyír-, szil- és gyertyánfák jelennek meg, a mogoró, a boróka s egyéb cserjék társaságában. Nem ritka a fái és földi bodza és az üldözött szerbtövis. A flóra egyéb jellegző alakjai közül megemlíthetők *Gnaphalium dioicum*, *Galega officinalis*, *Lathyrus hirsutus*, a pusztuló *Waldsteinia geoides*, *Galeopsis pubescens*, *Cypripedium calceolus*, *Salvia glutinosa*, *Koeleria cristata*, *Festuca gigantea*, *Callitriche verna*, *Plantago Psyllium*, *Erysimum Loeselii* (Serke), *Clematis viticella* (Rimaszécs) *Adonis vernalis* (Harmacz). A Rimának a Sajóba ömlésénél levő tócsákban: *Nuphar luteum*, *Hottonia palustris* (Lénártfala). Vízparton dúsan tenyésznek a fűzek, útfélen a nyárfák, melyeknek a helyébe most gyümölcsfákat ültetnek.

Allatvilág.

Faunája az alsóbb vidékre vonuló állatvilágnak a folytatása. Az apróbb emlősök közül itt már megtaláljuk az ürgét s a mezei egeret. A Rima mentén pedig néha a vidra is megjelenik.

A farkas teljesen kipusztult. A ló, sertés és szarvasmarha tenyésztése magas fokon áll; a juhtartás nagyobb uradalmakban jövedelmező. A gazdasági madarak és a fáczán tenyésztése föllendült. Közönségesebb vándormadaraink e tájakat sűrűn keresik fel. A gólya Feledig jön fészkelni; géme, vadlúdak és vadkacsák meglátogatják állóvízeinket. Ibis falcinellust és fekete-gólyát Várgede vidéken is lőttek. A ragadozók közül a héja, az ölyvek és némely bagoly-fajok tanyáznak az itteni erdőkben. Néhány siklófajon kívül csak a fürge-gyík otthonos itt. Kevés békafaj (leveli, kecske, gyepi-béka, unka, szürke varangy) képviseli a kételtűek osztályát. A vizekben jelentéktelen czompó, kárász, keszeg és menyhal tengődik. A rovarok világából, kevés kivétellel, a fentebb elősoroltak a megyének ezen a területén is feltalálhatók.

A keleti dombvidék.

A *keleti dombvidék* területe a Sajó közép- és alsó folyásától a vármegye keleti határáig terjed. Északon a szepes-gömöri Erczhegységhez csatlakozik s ettől legfőlebb a Cseremosnya hullámos völgye választja el; kelet felé pedig a tornai hegységgel függ össze. Északi részén nyúlik el a nagy *sziliczei fensík* a *Somos* (676 m.), *Nagymálnás* (636 m.), *Fabiánszög* (634 m.) és más kisebb hegycsúccsal. Maga Szilicze, a *Lednicze* jégbarlanggal 549 m. magasságban fekszik. Alább mindjobban lejt a dombozat, melynek kiválóbb pontjai: a *Tövises* (557 m.), *Bükkoldal* (604 m.), *Poronytatető* (502 m.). Itt terül el, mintegy 25 □-kilométernyire, az *aggteleki fensík*. A falu 360 m. magasságban fekszik.

Rozsnyó alatt már a Cseremosnya hullámos völgyével olvad össze e dombvidék. S míg a Sajó mentén Pelsúczig eléggé lankás, addig azon felül még északi határvonalán is meredek partok szegélyezik.

Főfolyója a *Sajó*. Esése Rozsnyótól, a Rimával való egyesülésig 100 méternél nagyobb. Folyásának iránya Rozsnyótól délnyugati; Sajó-Gömörtől két ágra szakad s ezzel Tornallyáig szigeteket alkot, Méhi és Runya táján pedig keletre hajol, míg Recskénél dél felé siet. Délről a naprágyi, keleméri patakok s kisebb csermelyek völgyei hasogatják át; nyugatról keskeny, hosszú völgyek, de rövid csermelyek futnak belé. Míg a Sajó völgy ott, a

A SZILICZEI JÉGBARLANG BEJÁRATA.

hol a Rima völgyébe torkollik, 4 kilométer széles, addig Berzété és Gömörpanyit között már egy kilométerre, s feljebb, helyenként csak néhány száz méterre szorúl össze.

A dombvidék belső területe, földtani alakulásánál fogva, csaknem víztelen, száraz. (Innen Szárazvölgy elnevezése.) A mi forrásai vannak, azok kelet felé lejtnek.

A Cseremosnya a hullámos rozsnyói és a dernő-barkai hegyekkel befo-gott, szűk völgyön kanyarog s Berzétén alul ömlik a Sajóba. *Allóvizei* és ásványos forrásai jelentéktelenek. A langyos források közé tartozik a *királyi*, melyet a nép tengerszemnek nevez. Meszes vizét földalatti üregből nyeri s a belé helyezett tárgyakat mészkéreggel vonja be. Ilyen vize van az aggteleki barlangnak is, mely meszet, szénsavat, kevés kénsavat és vas-oxydot foglal magában.

E terület *éghajlati* viszonyairól csak annyit mondhatunk, hogy a Sajó alsó mentében egyező a Rima alsó szakaszának enyhe klimájával, míg közép-folyásán jóval hűvösebb. A belső dombvidékről hiányoznak ugyan az adatok, de geológiai viszonyait és fekvését tekintve, nem mondható zordnak.

Rozsnyóról és vidékéről már határozott adataink vannak. *Polónyi* Károlynak 1885—1894-ig terjedő megfigyelései alapján Rozsnyón a barometer állása középértékben 733·1 m/m , még pedig 1890 január 7-én maximuma 751·5 m/m , minimuma pedig 1890 november 24-én 708·1 m/m . A hőmérsék középértéke 7·5 C.^o, még pedig maximuma 1887 augusztus 1-én 34·4 C.^o, minimuma 1888 január 1-én —24·2 C.^o. A csapadék évi összegének maximuma 1886-ban 883 m/m , még pedig 111 esővel, 24 hóval, 2 jéggel, 40 viharral; minimuma 1890-ben 580 m/m , még pedig 120 esővel, 22 hóval, 4 jéggel, 49 viharral.

Uralkodószelek 1891-ben északi (N.) legtöbbször 314 esetben, 1889-ben legkevesebbszer 250 esetben; délnyugati (S. W.) 1891-ben legtöbbször 105, 1893-ban legkevesebbszer 78 esetben. Szélesend maximuma 1886-ban 784, minimuma 1891-ben 524 észlelési időben.

Geológiai tekintetben, a Sajó-völgy déli területének kitűnő termőföld-jével ellentétben áll a hegyvidék talaja. Ennek a folyó mentén Gömörpanyitig keskenyen elterülő része Hubó, Trizs irányában egészen Torna megyéig

Éghajlat.

Alapkőzet.

homok- és kavics-képződményre mutat. Ebben mintegy beágyazva, Kelemér, Poszoba, Szuhafő felé, majd pedig délfelé kanyarodva Zádorfalva, Alsószuha irányában, úgyszintén külön csapásban Ragály és Zubogy táján, *agyag-márga*-formációt találunk. Ezen túl majdnem egész Berzétéig és Krasznahorkáig terül el a *Triásmész*kő. Csak az alsó Cseremosnya völgyén vonúl végig keskeny szalagként a *werfeni pala*. A rozsnyói völgy egyéb része áradmány.

Pelsűczardón nem régen *horgonypátót*, *gálmaérczet* bányásztak, mely részint vörös márgában, részint dolomitban és csillámos werfeni palában találhatók. A mészhegyek területén nagy mennyiségben meszet égetnek. Tömegénél fogva a legérdekesebb itt a *mész*kő-formáció. A hegyek telve vannak üregekkel, barlangokkal; ezek közül legkiválóbbak: a *sziliczei* és az *aggteleki* barlang.

A sziliczei
barlang.

Szilicztől délnyugatra esik a régtől fogva *Lednicze* néven ismert barlang. Észak felé néző tágas bejárata mintegy 20 méternyire lejtős. A csarnokot óriási sziklatömeg osztja ketté. Talaja és a sziklafalak jéggel borítvák, boltozatáról roppant stalaktitek függenek alá. Jégképződése nem tartós, mert a meleg légáramlások ellen nincs kellően védve. A szikla-szakadékok lehetetlenné tették átkutatását; a beomlások elég gyakoriak, jégtartalma pedig egyre apad.

Az *aggteleki* fensík északi oldalán a legmagasabb a *Poronyatető*, melynek végső foka a *Várhegy*. Délnyugatra hajlik a *Baradlatető*, különválasztva a *Galyatetőtől*, melynek déli részén, a *Szölőhegy* alatt fekszik Aggtelek falu. Ettől 15 percznyire nyugat felé esik a csodálatos *cseppkőbarlang* nyílása, 50 méter magas sziklafal tövében.

Az aggteleki
barlang.

Az *aggteleki barlang* (Baradla) lejtős lejárása mintegy 200 méternyire vezet lefelé a pitvarba; ettől jobbra a Temetkező folyosón keresztül a Csontházba jutunk. E helyen fakad az Acheron-patak, mely a Styx-patakkal egyesülve, végig folyik a barlangon, de száraz időben kiapad.

A túlnyomólag stalagmitekben (álló cseppkövek) gazdag képződések itt már nagy arányban láthatók, bár a stalaktitek (függő cseppkövek) is nagy tömegben fordulnak elő.*) Ily hatalmas alakulatokat mutatnak Palmyra romjai és a ferde hajlású Országtáblája. A patak balpartján van a kristálytisza vizű Királykút, odébb, a nagy arányú Mózes Oltára, a sziklából kinőve látszik. Felfelé haladva, az Olajoskorsó mellett eljutunk a Nagytemplomba. Innen nyílik a Denevérbarlang; 1866-ig a denevérek ezreinek tartózkodási helye. A Nagytemplom túlsó végén a Nagyoltár a Szószékkal, majd lefelé haladva a Kistemplomba jutunk, hol a Tiara, a Kovácsfűvő és a Gyermekek Jézust tartó Mária szobra látható. Itt emelkedik a Szt-István tornya és az Aprószentek Kórusa. Ismét lefelé haladva a Styx partján, a Purgatóriumon keresztül, a Paradicsom csarnokába, majd Széchenyi István Oszlopa mellett a Paradicsomba jutunk, hol Abel Sírja, Kain Bunkója, az Aradi 13 Vértanú Oszlopa látszik. Egyik fülkéje a Delphi Templom Pythia, Papnövel, Alexandriai Könyvtárral és a ledőlt Orgonával, valamint Adám, Éva és a Tiltott Fa alakjaival.

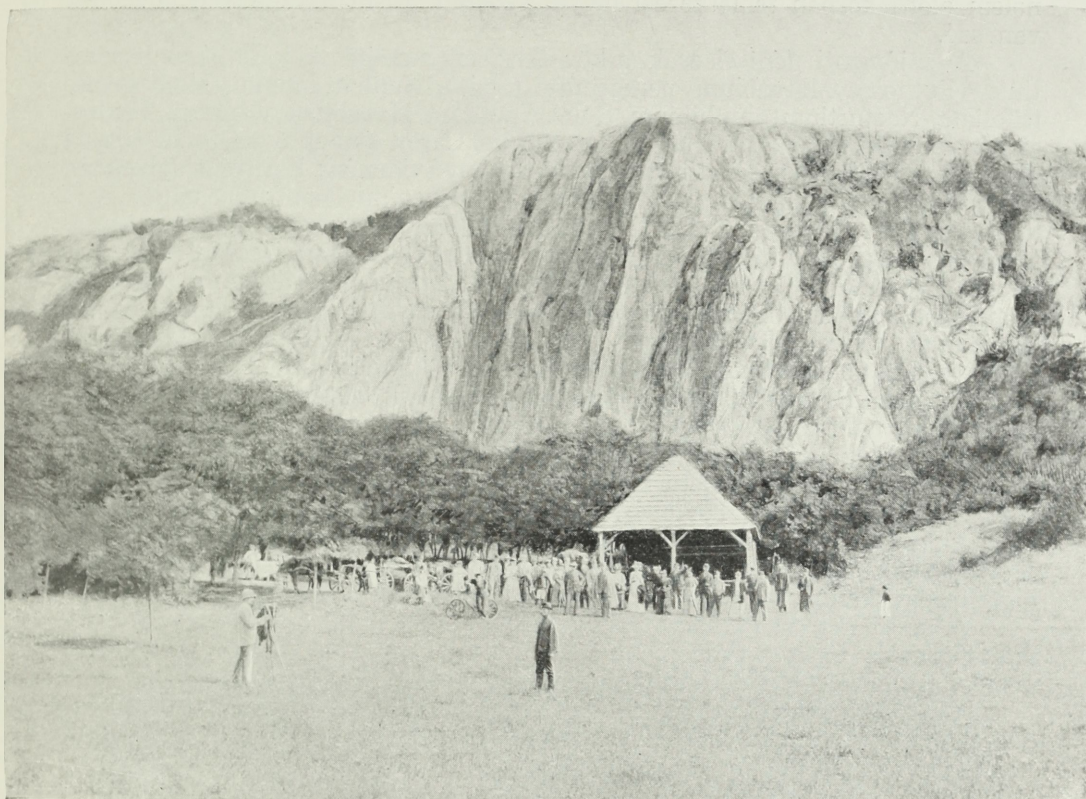
A Styx első hidjánál Szt. János szobra áll, a másodikon túl, a Nádor Oszlopa mellett elhaladva, a Nagyterembe érünk, melynek hatalmas visszhangja leköti figyelmünket. Az egyik hídfőnél álló óriási oszlop a Barlang Fejedelme, közel hozzá a Mészárszék, a félig nyúzott juh alakjával. A kilencedik hídnál a Móreahegy, melynek túlsó oldalán a Törökfürdő, azután a Hőrbhegy, rajta Kölcsey Kapuja, balra a Labyrinthus. Szemben a Harem, lefelé menve a Vaskő-útra érünk, honnan a Hold és a Diana Temploma látható. Meglepő a Gyémánthege. Több alakzat mellőzése után Dessewffy Kútjához érünk. Azelőtt innen vissza kellett térni, ha az új árat is meg akartuk nézni, de most már egy átvágással az akadály el van hárítva és tovább lehet jutni a Murányvár alá, a Münnich-úton pedig a Libanonhegyre, melynek Czedrus-fái

*) Ezek úgy keletkeznek, hogy a külső mélyedésekből (töbörök) leszivárgó víz a meszet feloldja. Az így terhelt víz a barlang üregébe csepeg; a víz elpárolog, a mészrészecskék azonban egymásra rakódnak s függő alakokká válnak, míg a súlyosabb cseppek a talajra esnek s lassanként álló oszlopokká alakulnak. Megjegyzendő, hogy az egyes részek és alakzatok elnevezése kissé önkényes és erőltetett. Az elnevezések a szerint keletkeztek, a mint a csoport, az alak, vagy a terület az elnevezéssel valamely hasonlatosságot látszik feltüntetni vagy a mint a kégyelet, az emlékezet vagy a képzelet egyes részeket elnevezni jónak látott.

közt átvergődve találjuk a Corpus-juris sziklát. Majd Verbőczy, Kövy, Deák oszlopai mellett elhaladva, magnézium világításnál gyönyörködhetünk a Niagara nagyszerű vízzuhatagában. Megragadó látvány a Dante Pokla. Lejebb a Reményi-terembe jutunk. A murányi-vártól balra vezet a Thermopylei Szoros, Leonidas és Ephialtes oszlopaival. Útba esnek a Táborhegy, Vaskapu, a Sőhajók és Traján Hídja.

A fáradt szemet elkápráztatja nagyszerűségével a Pantheon. Néhány lépésnyire a Szt-Háromság Oszlopa és Jupiter Trónja, azután a Török Szultán és a Minaret emelkedik ki, az alig megmászható Olympushegy tövében. A túlsó oldalt a Mausoleum foglalja el.

Sok szép alakzatot találni még útközben, melyek között elragadó a

AZ AGGTELEKI BARLANG BEJÁRATA.

Tündérvár, harangjának andalító hangjával, az alabástrom fehérségű Vénus és a kis Cupido alakjával. Ép oly tüneményes a Semiramis Függő Kertje, alatta a Királynő Szobra és Apolló Temploma. Megragadó látvány a Tűz-okádóhegy is.

Csak futólag említjük meg a jellegzetesebb cseppkőalakzatokat, melyek ezeken túl gyönyörködtetik a látogatót. Ilyenek Philemon és Baucis, Budai Alagút, Pisai Torony, Indus Sátor a Mór Fejedelemmel, Plutó Temploma, Niobe, Gibraltári Szoros, Kleopatra Tűje, Scylla és Charybdis, a Barátság oszlopa.

Ez volt a végpont, a meddig a látogató 1890-ig juthatott; most tovább haladhat a Minerva-kijárat felé, a Tempe kies völgyén. Útközben látható még Szt-László Szobra, Salamon Temploma, Jókai, Petőfi, Vasvári hármas oszlopa. Az új kijárat előtt emelkedik a Garizimhegy, az Alabástrom-torony, majd Apolló Terme, Kossuth Sírhalma, Olajfák Hegye, Tejút, Romeo és Julia s egy óriási fürkében a Csillagvizsgáló-torony ejt ámulatba. Még egy másik, alig járható úton fel lehet keresni a Siralomházat, Pluto Lakóhelyét, Cerberus Fejét, a Bálványoszlopot, Ganymedes Kútját és végül a Poklot.

E barlang látogatása mindaddig nehéz volt, míg ugyanazon az úton kellett visszatérni, melyen a látogatók a barlangba mentek. 1890 márczius 15-én azonban sikerült Münnich Kálmánnak Jósvafő felől egy másik kijárást megnyitni, melyből 330 lépcső vezet ki a barlangból, miáltal tetemesen könnyebbé vált e földalatti bizarr világ bejárása, annyiival inkább, mert a Kárpát-egyesület gondoskodik az utak és hidak jókarban tartásáról. Látogatóinak száma azonban — tekintve e látványosság nagyszerűségét — sajnos, feltűnően csekély és habár a szám az utolsó években erősen emelkedett, még sem haladja fölül évenként az ezret.¹

A barlang hossza a nyílástól 8666·5 méter. Ebből a főágra 5797·3 méter a mellékágakra pedig 2868·7 méter esik.

Báró Nyáry Jenő kutatásai nyomán kiderült, hogy e barlang a történelem előtti korban temetkezési helyül szolgált. Erről más helyen bővebben van szó.

Növényvilág.

A sajómenti flórából csak a következőket emeljük ki: *Cythisus leucanthus* (Putnok), *Marrubium peregrinum* (Beje), *Nuphar luteum*, *Menyanthes trifoliata*, *Nasturtium amphibium*, *Sida Abutilon*, *Myosotis caespitosa*, *Hydrocharis morsus ranae*, *Juncus lamprocarpus*, *Carex stenophylla* és *C. frigida* (Tornallya), *Althaea officinalis* (Szalóc). Rozsnyó vidékén: *Lathyrus sylvestris*, *Astragalus glycyphyllos* (Bánya-oldal), *Dorycnium suffruticosum*, *Aria nivea*, *Melica ciliata* (Jólész), *Trifolium filiforme*, *T. alpestre*, *Lotus tetragonolobus* (Ivágó alján), *Genista pilosa*, *Soldanella alpina*, *Doronicum austriacum* (Pozsálló), *Spiraea Aruncus*, *Hippuris vulgaris*, *Dianthus superbus*, *Sagina procumbens*, *Diploxys tenuifolia*, *Biscutella laevigata*, *Draba aizoon*, *Cimicifuga foetida*, *Delphinium elatum*, *Angelica sylvestris*; *Athamanta libanotis*, *Onosma echinoides*, *Leontodon Schraderi*, *Cirsium eriophorum*, *Erythronium denscanis*, *Draba aizoides* (Berzété). Számos Orchis-faj, *Sesleria coerulea*, *Zanichellia palustris*, *Lycopodium clavatum*, *Botrychium Lunaria*, *Scolopendrium officinarum* (Berzétéi hegy), *Aspleniumok* és *Aspidiumok* több fajjal. *Krasznahorka* körül: *Lonicera alpigena*, *Cynodon Dactylon*, *Verbascum orientale*, *Digitalis ambigua*, *Helleborus viridis*.

Az egész területen nagyjából a lombos fák alkotják az erdők állagát. A tűlevelűek száma kevés. A vizek mellett tenyésznek a füzek és az égerfa; a mészhegyeken a nyírfa, a boróka pedig mindenütt.

A belső hegyvidék botanikailag még nincsen kellően átkutatva. A gyümölcstermelés főleg a Sajó mentén és Rozsnyó vidékén virágzó. A zöldsneműeket Pelsőc vidéke szolgáltatja leginkább.

Állatvilág.

Állatvilága megegyezik a nyugati határhegység alsó szakasza, valamint a déli dombvidék faunájával. Tudományos szempontból azonban e területnek tüzetesebb átkutatása volna kívánatos.

*

A gömör-szepesi ércz-hegység be-ágazásai.

A gömör-szepesi Érczhegység beágazásaihoz tartozó hegyvidéket a Sajó felső völgye választja el Dobsináig s innen túl a Sztraczena völgyén keresztül a Garam forrásáig, a hol az északnyugati határhegységgel összeköttetésbe lép.

Ezt a hegyvidéket is kisebb-nagyobb völgyek, esermelyek szeldeklik és egyes részein meredek sziklák határolják.

Kelet felől kiemelkedik: a Pozsálló vagy Ökörhegy (1290 m.), Szulhegy (1258 m.), Ramzás (1255 m.), Pipitke (1270 m.) északi oldalán medve-barlanggal, Kerekhegy (978 m.), Nyirestető (965 m.), Nagyholókő (881 m.). Nyugat felé: Sztolicza (1480 m.), Babina (1278 m.), Smrccsinka (1268 m.). Sztraczena közelében: Köhegy (1074 m.) és a határcsúcs: Gugl (999 m.).

Területének, valamint a vármegyének is főfolyója a Sajó, mely esermelyeivel együtt a Buchwald és Stoliczna között elterjedő hegységből veszi eredetét, Rédovától tágabb völgyön át és Oláh-patak fölött a Dobsa-patakkal egyesül. Alsó-Sajó községnél, jobbról felveszi a Fekete-patakot s több apró esermely és a Szul-patak vizével Rozsnyótól délnek hőmpölyög. Ez is, mint a Rima, temérdek kavicsot, homokot és iszapot visz le az alsó vidékre. A Gólnicz-patak a megye határán keletre siet, hogy a Hernáddal egyesüljön.

¹ Az újabb adatokat Baksay Dániel aggteleki lelkész, a barlang lelkes gondozója szolgáltatta.

Forrásai között legfontosabb a *Rozsnyói*, melynek főbb alkotó részei a vas-oxydul, a kénsavas natrium-oxyd, a kénsavas magnesia és a föloldott kavasav. Fürdője kellemes üdülőhely s vasas vize gyógyító hatású. Újabban sűrűn látogatják.

E vidék *éghajlata* nagyjában a Garam-völgyével egyezik. Meteorologiai adatok teljes hiánya miatt megközelítő képét sem adhatjuk helyi viszonyainak. Különösen felső részén hosszú és viharos a tél, a nyár pedig rövid és enyhe. Ha Rozsnyó évi középhőmérséke $7-8^{\circ}\text{C}.$ s évenként a fagyos napok száma 110—120, mennyivel inkább száll alá a temperatura az 1000 métert meghaladó magaslatokon! A vegetatio az, mely némileg tájékoztat.

E hegyvidék, melynek nyugati lánczolatai érczekben bővelkednek, *négy geologiai övet* foglal magában:

1. az *aggyagpala* Rozsnyótól, Krasznahorkától és Nagyveszveréstől a keleti határig terjed;

2. ettől északra, délnyugatról északkelet felé vonúl a *csillámpala* öve, Betlér fölött, Tresznik és Hnyilecz irányában. Babinától nyugatra, jókora darabon az *eocen formáció* ékelődik be. Ezenkívül két *gránit-tömeg* emelkedik ki a csillámpala fölé. Az egyik a Nagyszulhegy, a másik Rédovától északnyugatra. Ugyanily szigetként nyomul elő még három *mésző-tömeg*: Felső-Sajónál Dobsina mellett s ezekkel szemben a Radzimhegy, a Sajó túlsó oldalán ugyan, de ebbe a zónába esik;

3. a *werfeni pala* keskenyebb öve, a Treszniktől (1398 m.) a Gólnicz völgyéig;

4. északnyugati része, a *Trias-mész*, már összefügg a garami és murányvidéki mész-zónával.

A helyenként felmerülő egyes kőzetek közül a dobsinai hegycsoport legérdekesebb kőzetei: a *gabbró*, a *serpentin* és a *gránit*. (Felsőbükkös.) A gabbróval előfordul a *quarz-diorit*. Benne vannak a *kobalt-* és a *nikel-*telepek beágyazva; a *quarzit* és a *zöld dévoni pala*, kevésbbé a *mésző* és a kőszénképződésű *homokkő*. Délfelé az *ösayagpalák* a túlnyomók; átmenetkép *vörös homokkő* és *werfeni pala*. A *diallag serpentin* gyakran *asbestt* alakul át.

Az ércztelepekben gazdag terület ásványai közül kiemelendők: Chalibit, Limonit a Haematittal nappali bányászatból kerül ki; a kobalt és a nikel egykor gazdagon fizetett. (Zemberg.) Itt a Quarz diorit elegy-részei

Éghajlat.

Alapkőzet.

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

A dobsinai
jégbarlang.

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

a Biotit, Amphibol (olykor Alumnit-té változva) és Andesin. A tömegkőzet Chlorit-palába megy át, míg a Diorit némelykor palásszövetű Quarzzal, vagy annélkül, aprószemű. Máskor az Amphibol túlnyomó s Epidót-erek is húzódnak át rajta. Előfordúl még a Calcit, a Dolomit, Ankerit, Aragonit, Baryt, majd Pyrit, Chalkopyrit, Tetraëdrit, Antimonit, olykor Malachit, Lazurit, Magnetit, Nikelin; ritkában Wolnyn és Allophan.

Rozsnyó bányáiban főleg az Antimonit található, mely mint az arany és az ezüst kísérője, egykor szépen jövedelmezett; Zinnabarit (nagyobb mennyiségben Alsó-Sajón is), Siderit (32—48% vastartalommal). A bányák területe Alsó-Sajótól Rudnáiig terjed.

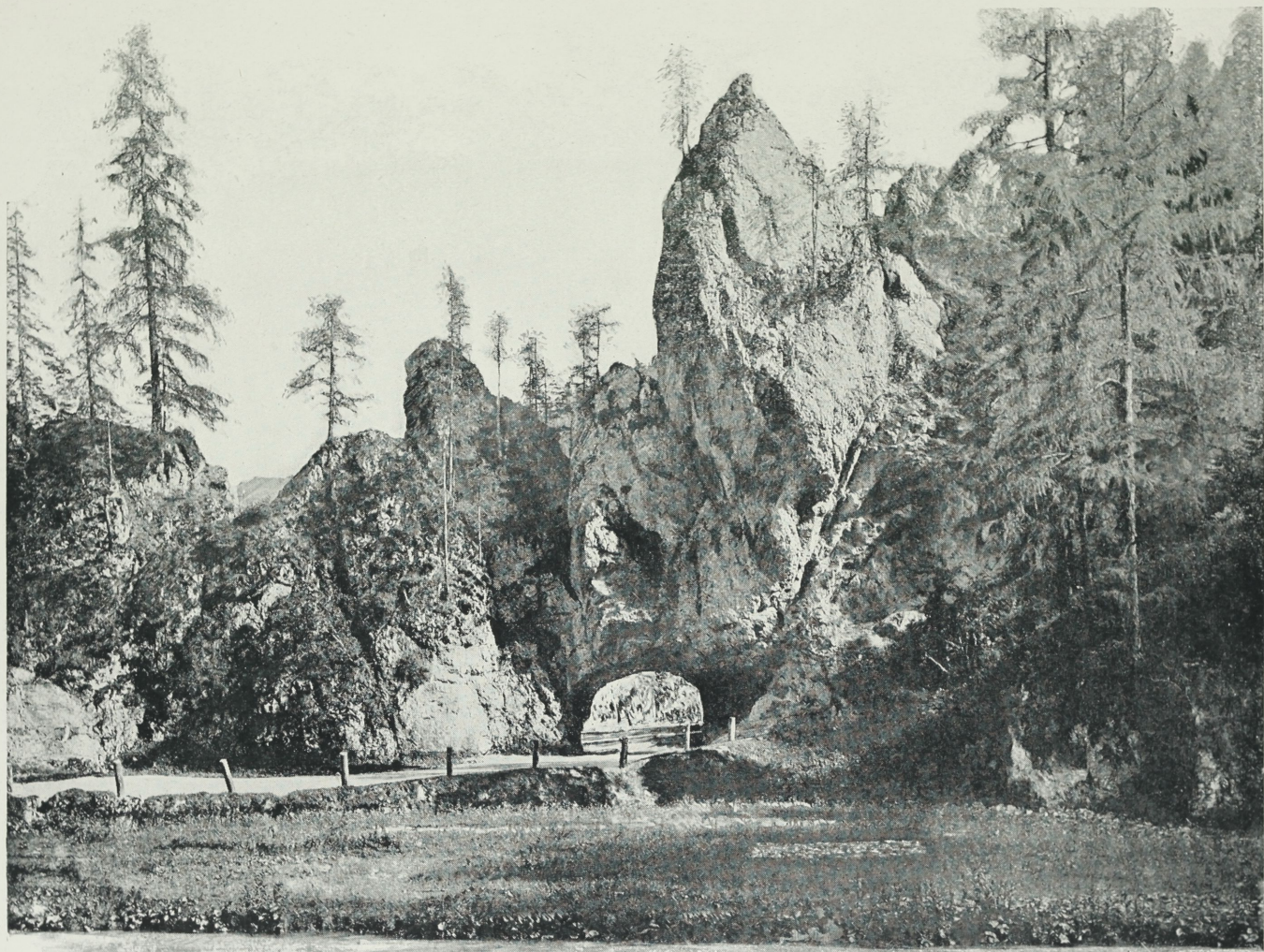
E hegyvidék világhírű nevezetessége a *dobsinai jégbarlang*. A regényes Sztraczenai völgy *Ducsa* hegyének északi oldalán nyúlik a tengerszín fölött 969·5 m. magasságban ez a földalatti tündérpalota. 1870 július 15-én fedezte fel *Ruffinyi* Jenő bányatanácsos, midőn élete kockáztatásával, ezer veszély között a mélységbe hatolt.

A barlang felfedezéséről dr. *Pelech* E. János „A Straczenai Völgy és a Dobsinai Jégbarlang” című ismertetésében a következőket írja:

„Emberemlékezet óta ismerték e helyet *Jéglyuk* név alatt, mint a szikla tövében levő, jéggel töltött hasadékok; de rejtett kincsei csak nemrég ismeretesek. Az ismeretlen úrt csak 1870 július 15-én járta be legelőször a tudnivágó ifjú *Ruffinyi* Jenő mérnök, két társával, *Láng* Gusztáv m. kir. honvédhadnagygyal s *Méga* Endre városi tiszttviselővel, dr. *Fehér* Nándor segédkezése mellett.”

„Midőn már előbb, az úr felé lőtt puska dörrenésére, abból hosszantartó dübörgő, tompa visszhang felelt, szilárdan eltökélte *Ruffinyi*, hogy az úrt kikutatja. Az említett nap reggelén, a szükséges kötelekkel, létrákkal s más segédeszközökkel felszerelve, indult társaival a kérdéses helyhez.”

„Először *Ruffinyi* erősíté derekára a kötelet, mely egy forgatható fahengerre volt csavarva, egyik kezében erős zsinórt tartott, mely vizszont egy csengővel volt összekötve s jeladásra szolgált. Derekán a bányamécs függött. Miután így az eshetőségekre elkészülten a jelekben megállapodtak, a bányász elszántságával csúszott a földalatti ürbe s csakhamar eltűnt a sötét, ismeretlen világban. Életveszélyes vállalat volt! Sokáig kellett a szűk, beomlott kötőrmelék, összehányt fatörzsdarabok s gazzal tömött sziklahasadék közt utat keresnie. Hol síma, meredek jégparton csúszott lefelé, hol ismét vissza kellett kúsznia, majd jobbra, majd balra bújálnia, mindenütt a jég irányát követve, végre tágabb ürbe ereszkedik és egyszerre téres csarnokban, a mos-

A SZTRACZENAI SZIKLAKAPU.

tani *Kis teremben* van. Síma jégdomb tetején áll, itt háton fekvé, sebesen csúszik le, most sík jégpallón fut előre sebesen, dobogó szívvel, örömtől elfojtott lélekzettel; síri csend körulte; dagadó kebellet fut most vissza a nyíláshoz s reszkető hangon kiált kifelé: „Jertek le utánam, felséges jégvilág van alul!”

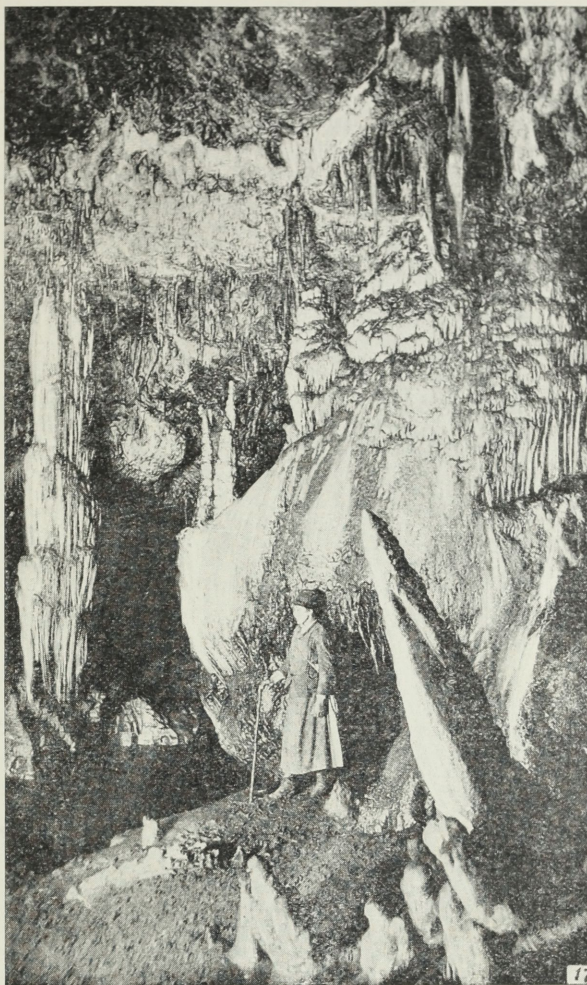
„Ezzel föl lett tárva a jégbarlang; a történetekről jegyzőkönyvet vettek föl és a város okmánytárába tették le. A barlang neve: „*Dobsinai Jégbarlang*” vagy „*Ruffinyi-barlang*” lett.”

A mész-sziklafal tövén vízszintesen hasad a barlang nyílása, mely közepén 2 méter széles. 18 lépcső vezet lefelé a keskeny folyosón, a 10 m. magas, 120 m. hosszú és 35—60 m. széles *Nagyterembe*. Ennek tükörsíma jégfalaja, a boltozatáról lefüggő jégpyramisok, valamint a boltozatot a talajjal összekötő 2—3 méter átmérőjű jégoszlopok, elragadó látványt nyújtanak. A terem jobb oldalán a megfagyott *Vízés* látható. A jeges talaj száraz lábbal járható be; csak egyetlen erecske fakad a jégből, de ismét eltűnik.

Jobb felől vezet le 150 lépcső a 6—15 méter széles folyosón át a sötét mélység felé, melyben mész-sziklák óriási halmaza fekszik. Valóságos pokol. A sziklafalat a folyosó aljáig a *Jégfüggöny* borítja, művészileg alkotott szövétével. Itt van az *Orgona* vékonyabb-vastagabb jégspájaival. A hol a jégfal csúcsívben ér össze, az a *Kápolna*. Mellette vezet el a jég-alagút, melyből a *Ruffinyi-folyosóba* jutunk. Egy jégdombon, melyhez lépcső vezet, a *Lugas* látható, gazdag jégvirágokkal és lombozattal. Az alagútból azután lépcsők vezetnek vissza a *Nagyterembe*, mely elragadó és bűvös látványt nyújt és a melyben már egy ízben nagyobb szabású jégünnepélyt is tartottak, óriási részvétel mellett. Mindezek a jégalakulások, a hőmérsék változásához képest, szintén folytonosan változnak.

A barlang eddig ismert és bejárható területe összesen 8874 m²; a jég köbtartalma pedig 125,000 m³. Dr. Pelech észlelése szerint középhőmérséklete —0·3 C.^o, mely —0·8 C.^o-ra is emelkedik, míg a külső levegője +4, sőt 6 C.^o. A barlang 1½—2 óra alatt kényelmesen bejárható. A beléptidő 4 kor. és érdekes jelenség, hogy e díjat a barlang hazai látogatóinak nagyrésze sokalja, míg a külföldiek, a kik itt nagy számban fordulnak meg, keveslik és azt mondják, hogy ily világsoda megtekintéséért ez elenyészően csekély. A jégbarlang alatt csinos, kényelmes szálló, étkező és több turista-ház van a közönség rendelkezésére.

E hegység *flórája* hegyvidéki, részben alhavasi. A gömör-szepesi Érc-hegység délre hajló területén az erdők jobbra bükkösök, itt-ott szil- és gyertyánfákkal keverten; északi részén fenyvesek zöldelnek. Lejtőit és völ-

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

Növény- és
állatvilág.

gyeit gyeptemezők, legelők és kaszálók borítják. Isméltések kikerülése végett utalunk az azonos éghajlatú vidékre. A sajómenti flóra kevés különlegességet mutat. Dobsina vidékén a hegyi növények már az alhavasiakkal találkoznak: *Campanula ranunculoides*, *Prenanthes purpureus*, *Bupleurum falcatum*, *Atragene alpina*; sőt a délvidék is képviselve van: *Lotus corniculatus*, *Phleum pratense*, *Knautia arvensis*. A Sztraczena-völgyi már alpesi jellegű: *Soldanella montana*, *Primula farinosa*, *Homogyne alpina*, *Geum montanum*, *Cephalantera ensifolia*, *Aspidium Dryopteris*, így a *Gentiana* és a *Campanula* azon fajait találjuk, melyek a Garam vidékén is előfordulnak. A feny-

RÉSZLET A SZTRACZENAI VÖLGYBŐL.

vesek (*Abies excelsa*, *A. pectinata*, *Pinus sylvestris*, *Larix europaea*) itt nagyobb területet borítanak az ezeket kísérő cserjékkel együtt.

Faunája a hegyvidékivel szintén azonos. Az emlősök és madarak ismert fajai itt is ugyanazok. Alsóbbrendű állatvilága még nincs átkutatva.

*

A belső
hegyvidék.

A *belső hegyvidék*, a felső Garam, a Rima és a Sajó közt levő területre terjed. Nem önálló hegylánczatok szelik át a vármegyének ezt a felénél nagyobb részét, hanem inkább kiágazásai az északnyugati határhegységnek és a gömör-szepesi Érczhegyeknek, melyekkel a Garam, Sajó és Gólnicz forrásainál függenek össze.

E hegyvidéket egész kiterjedésében négy nagyobb völgy: a Balog, Túrócz, Murány és a Csetnek völgye hasítja végig.

1. A *Rima és Balog völgye* által határolt s Tiszolcz, Hrussó, Rimaszombat és Radnót közötti terület a legkisebb. Délfelől a szútori és a Gernyő-völgy hasítja. Hegyei közül a legmagasabb: *Trsztye* (1117 m.), *Felső-* (Visni 1095 m.),

Alsóhegy (Nisni 1085 m.), *Korim* (1027 m.), *Szkalka* (1026 m.), *Nyires* (Brezina 1017 m.), *Sagultető* (995 m.), *Szölőtető* (Vinyicza 975 m.). Ezen alól délnek mind alacsonyabbak. *Polom* 694, *Kraszkó* 421, *F.-Pokorágy* 403 m. magaslaton fekszenek. Alsó lejtői: *Rimaszombat* felett a *Nagyhegy* 299 m., a *radnóti* erdő 222 m. *Hanva* felett az *Akasztóhegy* már csak 198 m. Csíz pedig 174 méter magasan fekszik.

2. *A Balog és Túróc* közét a Vály, a Técski, a Lueska és a Rás völgye

RÉSZLET A SZTRACZENAI VÖLGYBŐL.

hasítja. Felső vidékén a hegylánczok szinte összeolvadnak s azokat csupán keskeny völgyek választják el. Kiválóbb hegytetők a *Gerlicze* (905 m.), *Halas* (Ribni 787 m.), *Szusáni* (642 m.), *Bánhegy* (575 m.), *Hradistye* 477 m.), *Molnártető* (408 m.), *Laponya* (301 m.), *Bükkető* (298 m.), *Bebektető* (264 m.) és a délkeleti szélén az *Akasztóhegy* már csak 198 méter. E szakasz is lankásan lejt dél felé.

3. *A Túróc és Murány völgyek* közé zárt terület Murány aljától Bejéig terjed. Deresk és Gicze közt összeszorúl; keskenyebb völgyek szelik át, miáltal számos hegylánczot alkot. Hegyei az ezer méteren alól maradnak.

Legmagasabb: *Konszko* (963 m.); utána következnek: *Kereszt* (923 m.), *Boros* (827 m.), *Vashegy* (812 m.), *Mesko* (584 m.), *Brádló* (569 m.), *Hárombércz* (565 m.), *Múrik* (492 m.), *Hajmástető* (386 m.), *Órhegy* (297 m.).

4. A *Murány és Csetnek völgye* által határolt hegyszakasz Vöröskőtől Beretkéig és Pelsüczig terjed. Míg északon a hegylánczok impozáns módon egészen a Sajó forrásáig a szomszéd hegylánczokkal egybeolvadnak, délkelet felé mindinkább összeszorulnak. A Garam felé elágazók legmagasabb csúcsai a *Sztolicsna* (1480 m.), *Kipro* (1384 m.), *Prehibka* (1225 m.). Nyugat felől a *Lehotatető* (1398 m.), *Szkalè* (1327 m.), *Orlova* (942 m.), *Hradzim* (845 m.). Kelet felől a *Kakashegy* (1414 m.), *Fejérkő* (Bjela szkala 890 m.), *Osztri* (881 m.), *Hradek* (812 m.), *Szkalka* (733 m.), *Térhegy* (615 m.). Azután mind alacsonyabbak a völgy felé. A déli szögletben *Vetnik* (610 m.), *Cser-tovi* (534 m.), *Sóshegy* (430 m.), *Zárhegy* (398 m.), *Giczei oldal* (361 m.), *Nagy-hegy* (332 m.). Beretkénél *Kovácsos* (296 m.), végsőpontja Pelsüczcel átellenben a *Vártető* (429 m.).

5. A *Csetnek és Sajó völgye* közötti terület a Homola, Prehibka és Sztolicsznától kezdve Henczkó és Restérig délkeleti, azután déli irányban nyúlik és a pelsücsi Nagyhegyben végződik. Északi részén: a *Priszlop* (1164 m.), *Szkala* (1123 m.), *Radzim* (976 m.), *Páltető* (996 m.), *Sztozok* (785 m.); nyugat felől *Feketeerdő* (844 m.), *Rokfalvitető* (809 m.), *Horka* (686 m.); kelet felől *Zdjar* (791 m.), *Jesovecz* (675 m.), *Kiltárka* (565 m.); dél felől *Iványó* (954 m.), *Medvehegy* (773 m.), *Szárazhegy* (765 m.), *Fájer* (666 m.), *Bánya-oldal* (727 m.). Egész déli szögletét a pelsücsi Nagyhegy foglalja el, melynek kiemelkedései a *Bércz* (846 m.), a *Kopaszko* (777 m.), a *Gömöri rét* (722 m.), azután 600—570 méterig ereszkedik alá. Felületén töbörök találhatók s ezek alatt kisebb-nagyobb üregek. A *Csengőlyuk* aknaszerűen levezet a majdnem 100 méternyi mélységbe, a *Szalánka* azonban csak 4 méternyi mély.

E nagy terület a Rimába és Sajóba ömlő patakoktól nyeri hegyszajzi jellegét. A számos apró csermelyen kívül a Rimába fut le a *Gernyő* és a Felsőbalognál több csermelyből képződő *Balog-patak*, mely még a *Téskipatakot* veszi fel és a Rimával együtt Velkenye alatt a Sajóval egyesül. A többi, jobb oldalról a Sajóba ömlő kis patakok: a *Lucska* és a *vályvölgyi*, mely Méhi irányában szakad a Sajóba.

A *Túróc* két főforrásból ered. Az egyik a *ratkói*, mely a Brezina táján, a másik, mely Turcsok fölött fakad; mindkét ága Sánkfalánál találkozik és az itt kitáguló völgyből Runyánál ömlik a Sajóba.

A *Murány*, illetőleg Jolsva vize a murányi vár keleti oldalán fakadó csermelyekből ered. Délkelet felé tartó útjában több csermelyvel (zdihavai, jolsvai) megnövekedve, Beretkénél a Sajóba önti vizét. Völgye Jolsváig egyenletes, Nagyrőczenél kitágul, Licztől kezdve azonban ismét szűkebb téren kanyarog egész a torkolatáig.

Csetnek patakát a Szkala környékén eredő csermelyek táplálják. Délkeleti, majd délirányú futásában több csermely és a hámosfalvi patak növeli vizét, míg Pelsücznél a Sajóval egyesül. Alsó folyásában a völgy egyenletesen tágul.

A *Sajó* Rozsnyótól felfelé, jobbról kevés patakot (Nyerges, Rédova), de több csermelyt vesz fel.

Ásványvizei közül kiválóbbak: a meszes és szénsavas *ratkószuhai*, a meszes *kún-táplóczei*, a rozsnyóihoz hasonló vasas nagyrőczei, mely szintén fürdésre szolgál. A *levártinak* a vize szénsavas mész, magnesia és szikso tartalmú. Legnevezetesebb azonban a *csízi* ásványvíz, mely bőséges jód- és bromtartalmú. Erről különben más helyen bővebben szólunk.

Éghajlat.

A vármegye ezen szakaszának *éghajlata* ép oly különböző, mint a szomszéd területeké. Északon, Rédova vidékén *zord*, 6—7 hónapig tartó téllal és rövid nyárral, a midőn a hőmérsék 16 C.^o fölül ritkán emelkedik. A felső hegyek között még június végén is lehet havat látni; alább Nagyrőcze körül az éghajlat jóval enyhébb. Évi középhőmérséke 5·2 C.^o; a téli hőmérsék maximuma 10·5 C.^o, minimuma —28 C.^o. A légáramok és a csapadék minősége és mennyisége az egyes vidékek hegyszajzi viszonyaitól függ. Határozott kép erről nem adható, mivel a tüzetes meteorológiai adatok hiány-

zanak. A növényzet az, melynek jellegéről az itteni klimatikus viszonyokra következtetni lehet.

A vármegye eme legnagyobb szakaszának *földtani* viszonyai szintén érdekesek. Északnyugati határán vonúl végig a murányi mészhegység, mely ez irányban egyszersmind keret is.

Alapkőzet.

Tiszolcztól Muránylehotáig a *werfeni palának* keskeny öve vonúl el

RÉSZLET A DOBSINAI JÉGBARLANGBÓL.

Tiszolcztól és Fűrészről, majd Nyustyától és Rimabányától kezdve, északi határán Murányhuta, Tresznikhegy, a Sajó felső völgye, dél felől Henczkó, Ochtina, Turesok, Ploszkó, Rónapatak és Kiette között terül el a *csillámpala*. Ebbe nyúlik a Fűrészről, a Trsztyehegy irányában északkeletnek Zdichava, Nagyszlajos, Holtlehota, majd Fillér, Krokova és Hacsava közt (óriás hal alakjában) a *gránit*, melynek északi részén a Kakashegy emelkedik. A vármegye középsőnyugati határától végigvonuló *gneisz* csak kis részben lépi át Polom fölött a Rima völgyét. Északkeleti irányban keskenyebb,

majd széles övben Pribojtól Ratkó felé, Jolsva fölött Csetnek, Gencs, Rekenye-újfalu, Veszverés és a Sajó-völgy közt a keselykővel együtt az *agyagpala* terjed el. Ebben esik a *Vashegy*, melynek kőzetei között gyakran kvarz-konglomerátok s többszínű homokos palák fordulnak elő. Ettől délnek Rákos, Répás és Ratkószuha irányában keskeny *werfeni pala-öv* vonul, mely azonban Jolsvától keletnek is felbukkan és Hámosfalván túl a Sajó-völgyig terjed.

A másik *triaszmész-öv* Bugyikfalvától Hrussó és Ispánmező közt északnak, majd északkeletnek fordulva, szabálytalan alakban, keskeny szalagként vonul Nandrásig és Jolsváig. Innen, Páskaháza felé hajolva, a Csetneki völgyig szélesedik ki úgy, hogy délen Horka, Beretke, Harkács, Visnyó és Borosznok alkotják határait. A Csetnek völgyét átlépven, közte és a Sajó

RÉSZLET A DOBSINAI JÉGBARLANGBÓL.

völgye között még egy háromszögalakú területet foglal el. Ez a pelsőczi Nagyhegy fensíkja.

Ratkólehotától Újvásárig s majdnem Ispánmezőig négyszögalakú *homokkő-képződmény* ékelődik e mészkő-övebe. Vele összefügg a Szikálnoktól kiinduló, Babaluska és Pádár közt keletnek vonuló, de Meleghegynél keskenyedő *Trachyt formáció*. Tuffaszerű kővet Szikálnokon és Pokorágyon fejtik. Innen kezdve a Rima völgyéig nyúlik le a *Diluvialis* kavics-képződmény.

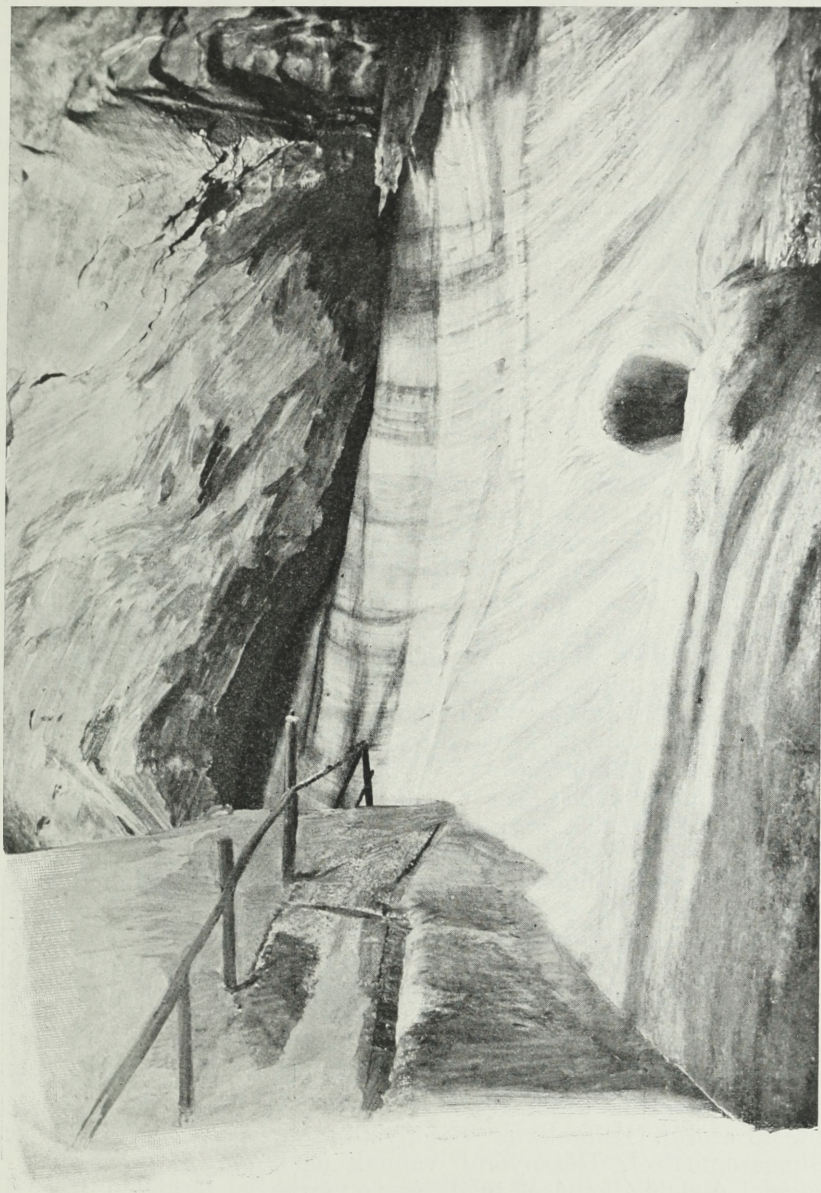
E szerint a csillám- és agyagpala, valamint a triaszmész-övek végigvonulnak a megyén nyugatról keletre. A tág völgyeket s a lapályt neogen, negyedkori és áradmányi képződmények fedik. Jó agyag előfordul Rozsnyó, Ochtina, Jolsva, Süvete, Lícze, Perlász és Lévárt határában. A restéri és lubenyiki palás agyagot az érczolvasztókban használják. A mészkő aprószemű alakjai, mint márvány, Tiszolezon fehér, Ploszkón fekete, Jolsva vidékén tarka színben fordulnak elő. Az ősmészkövet több helyen ipari célokra égetik. Nagyrőcze nevezetessége a *Rutil*, mely azonban ritkán fordul elő. Szikálnok és Pokorágy határában a *fa-* és a *félopál* gyakori.

A vashányászatot évszázadok óta űzik Gömörben. A vashegyi és rákosi gazdag vaskőtelepek a triaszmészkővel övezett alunitos palába vannak ágyazva. Az agyaggal és kovafölddel kevert limonit vastartalma 40—45%, A hrádeki vasércztelepek keselykő és zsirkőpala anyakőzetben fekszenek.

Vastartalmuk 40—55%, tetemes mennyiségű mangánnal keverve. A sebes-pataki, feketepataki és bisztrói telepekből 40—48% vastartalmú sideritet bányásznak.

Növényvilága az ugyanazon földrajzi szélesség alatt fekvő szomszéd szakszok flórájával azonos. A magas hegyekkel borított északon alhavasi, alább hegyvidéki s lent síkvölgyi növényzet díszlik.

Növényvilág.

RÉSZLET A DOBSINAI JÉGBARLANGBÓL.

Nagyrócze vidékén előfordúl az *Arabis Halleri*, *Stellaria uliginosa*, *Spiraea Aruncus*, *Senecio viscosa*, *Pulsatilla alpina*, *Aconitum Stoerkianum*, *Lunaria incana*, *Sedum carpathicum*, *Cythisus capitatus*, *Vaccinium myrtillus* és *Vitis idea*, *Tofieldia calyculata*, *Hieracium Schraderi*, *Scrophularia Scopolii*, *Stachys alpina*, *Epigonium Gmelinii*, *Crocus discolor*. A Kakashegyen: *Dianthus superbus* és *Carlina acaulis*. *Szalkán*: *Pyrola umbellata*, *Lysimachia punctata*. *Ukorován*: *Cephalanthera rubra*, *C. parvifolia*, *Dentaria enneaphyllos*, *Crocus vernus* a Vashegyen. *Menyanthes trifoliata* *Vizesréten*. *Verbascum*

phlomoides Jolsván. *Orchis coryophora*, *Galanthus nivalis*, *Luzula pilosa*, *Avena tenuis*, *Carex Schreberi*, *C. pilosa* a jolsvai völgyön. *Myricaria germanica*, fűzek közt a Murány-patak mentén és Ratkózdichavától lefelé a Balog-völgyben bőven. (Dr. Kres.)

Geranium divaricatum, *Alsine rubra*, *Melittis Melissophyllum*, *Aria nivea*, *Achillea ptarmica*, *Carduus personata*, *Cypripedium calceolus*, *Aspidium Thelypteris* *Nyerges* tájékán. *Circaea lutetiana*, *Adamantha Libanotis*, *Stachys alpina*, *Glechoma hirsuta*, *Neottia nidus avis* *Ivágyn*. *Atragene alpina*, *Spiraea Chamaedrifolia* *Radzimon*. *Erythronium denscanis* *Berzétén*. *Althaea officinalis* *Szalócson*. A pelsúci Nagyhegy környékén: *Lychnis coronaria*, *Hedera helix*, *Scorzonera purpurea*, *Corydalis capnoides*, *Orchis coryophora*, *Clematis recta*, *Helleborus viridis*, *Hypericum androsaemum*, *Sedum maximum*, *Nepeta catharia*.

Míg a magaslatokat fenyvesek borítják, a Murány-völgytől lefelé már a lombosfák alkotnak nagy kiterjedésű erdőket; még pedig előbb a bükkösök, majd a tölgyesek az azokat kísérő cserjékkel. A gyümölcsstermelés a murányi, csetneki völgyekben általában magas fokon áll s főleg az almafélék jól díszlenek. A Balog- és Túrócz-völgyön inkább a szilvafélék adnak bő termést. Szőlő csak az alsó Balog-völgyön terem. Rimaszombatban kipusztult. S míg északon a mezei termények: zab, burgonya, néhol árpa és rozs nyujtanak a föld népének táplálékot, addig az alsó Rima és a Sajó-völgy „aranykalászszaal ékes”.

Állatvilág.

Állattani szempontból szintén a szomszéd területek faunájára utalhatunk. A vadállomány erdőn, mezőn pusztul. A meleghegyi vadaskertben őrzik a nemes és dámszarvast, de az őz és a vaddisznó is elég gyakori. Levonul az alsó hegyek közé nagy ritkán a vadmacska és a borz is. A háziállatok közül a nemesített lovak mind nagyobb értéket képviselnek a Rima és Sajó völgyén; úgy a szarvasmarha-, mint sertésenyésztés is mindjobban fellendül. A hegyek bő táplálékot nyujtanak a juhnyájoknak.

A madárvilág eléggé gazdag. Dr. *Lovassynak*, a Felvidék kiváló megfigyelőjének Nagyrőcze környékén végzett megfigyelései szerint megemlíti a következőket: *Fringilla serinus*, *Fr. montana*, *Coccothraustes vulgaris*, *Anthus arboreus*, *Erythallus rubecula* *Kakashegyen*. *Sylvia nisoria*, *S. cinerea*, *Turdus viscivorus*, *T. pilaris*, *T. torquatus*, *Troglodytes parvulus*, *Picus martius*, *Aquila naevia*, *Cinclus aquaticus*, *Saxicola rubicola*, *Tichodroma muraria*, *Parus ater*, *Bombycilla garrula*, *Lanius collurio*, *Cypselus apus* *Murány völgyén*. Ide téved olykor a gólya, a bölömbika, sőt a házifecske, a fűrj, a haris, a czitromsármány. *Deresken*: *Coracias garrula*, *Csetneken*: *Strix flammea* fordul meg. Lombos erdei az éneklőknek kedves otthonuk.

Gyakoriak a sikló-fajok, a fűrge- és a zöldgyík. A Sajónál előfordul a közönséges teknős. Álló- és folyóvizeinkben a békákban nincs hiány. A balogi halastóban az Anodonta cygnea és smaragdina, folyókban az Unio pictorum. Erdőn, mezőn többféle héjatlán és héjas csiga; mocsarakban *Bulimus*, *Limneus*, *Planorbis* fordulnak elő. A rovarvilág változatos s a nyugati határhegység faunájával egyező.

*

Az eddig történt kutatások jórészen hézagosságot eredményezett a vármegye természeti viszonyainak tiszta képét alig adhatjuk. Hegy- és vízrajzi leírása kiegészítésre szorúl. Klimatikus viszonyairól — egy-két évtizeden belől — csak Rimaszombatról, Rozsnyóról vannak adataink. Hálás feladat volna, meteorológiai észlelő állomások felállítását e vármegye területén. Ilyen állomásoknak alkalmas helyek: Fabova (erdőőri lak), Tiszolez, Rimaszombat, Putnok, Tornallya, Pelsúc, Rozsnyó, Dobsina, Nagyrőcze, Vashegy, Balog, Ajnácskő.

Földtani alakulatainak földterítését egyes pontokon a bányászatnak köszönjük. Botanikai tekintetben csak részleges eredményt mutathatunk fel. A legtöbb vidék nincs még kellően áttanulmányozva. Állatvilágának csak egyik részét ismerjük, a vadászat révén, de zoologailag nincs feldolgozva. A megyei ornist egyesek részlettanulmányaiból ismerjük; de a többi osztályok felfedezése — némely spontán entomológiai kutatáson kívül — a jövő feladata lesz.